

Region Świętokrzyski to istna skarbnica geologiczna, „otwarta księga” z której można wyczytać dzieje Ziemi. Jego serce stanowią Góry Świętokrzyskie, które choć wcale nie najwyższe i nie największe, zachwycają swą różnorodnością budowy geologicznej. Prócz nich spotkać tu można liczne, mniejsze „geociekawostki” w postaci pomników i rezerwatów przyrody nieożywionej. Ten prawdziwy Georaj Świętokrzyski wzbudza wiele emocji, zachwyca swymi formami i kształtami oraz krążącymi wokół niego legendami i opowieściami. Zobaczyć tu można: jaskinie, grotty, odkrywki geologiczne, skały i skupiska skalne, głazy narzutowe i inne formy geologiczne o zarówno „piekielnych” jak i „rajskich” nazwach.

Gołoborza należą do jednych z największych osobliwości Gór Świętokrzyskich. Zwane również rumowiskiem skalnym, blokowiskiem czy też rozwaliskiem skalnym powstały wskutek wietrzenia piaskowców kwarcytowych pod wpływem czynników klimatycznych. Największe z nich imienia Romana Kobendzy, pierwszego botanika, który opisał roślinność świętokrzyskich gołoborza, występuje w sercu Łysogór na zboczach Łysej Góry nieopodal klasztoru na Świętym Krzyżu. Podziwiać je można ze specjalnie skonstruowanej platformy widokowej.

Mniejsze rozmiarami gołoborza występuje również w pobliżu wierzchołka najwyższej góry regionu „Łysicy” (612 m. n.p.m.) oraz

Gołoborze - legenda opowiada, iż na Łysą Górę zlatywać miały czarownice, by podczas sabatów odprawić tajemne gusta i czary. W czarcich płaszcach udział też brały diabły, którym przeszkadzała bliskość zabudowań klasztornych. Chcąc je zburzyć niosły kamienie w ogromnej płachcie by zrzucić je nad świętym miejscem. Hałas obudził jednak jednego z zakonników, który myśląc, iż nadszedł czas porannej modlitwy uderzył w dzwony. Ogluszone diabły puściły płachtę a kamienie wysypały się na zbocze góry tworząc dzisiejsze gołoborza.

w rezerwacie „Szczytniak”. Na tym drugim dobrze widoczny jest proces opanowywania rumowisk skalnych przez roślinność (po porostach i mchach na gołoborze wchodzi jarzębina, świerk a następnie las). Gołoborza występują również w rezerwach „Góra Jeleniowska” i „Małe Gołoborze”.

Dyrekcja i Ośrodek Edukacyjny SPN
ul. Suchedniowska 4, 26-010 Bodzentyn
tel./fax. 041 311 51 06
www.swietokrzyskipn.org.pl

Muzeum Mineralów i Skamieniałości

Jest to pierwsze i jedyne w Województwie Świętokrzyskim prywatne muzeum gromadzące tak wielki zbiór skał, minerałów i skamieniałości pochodzących nie tylko z regionu ale również z całego świata. Zlokalizowane u stóp Łysicy w miejscowości Święta Katarzyna stanowi doskonałe uzupełnienie wiedzy z zakresu geologii. W muzeum zobaczyć można m.in.: największy kryształ górski pokazywany w polskich muzeach, idealnie wykształcone kryształy np. sześcian pirytu, galerię krzemienia pasiastego, inkluzje w bursztynie i kopalu, rzeźby z kamieni ozdobnych oraz pokaz szlifowania krzemienia pasiastego. Ponadto muzeum w swej ofercie posiada interesujące lekcje muzealne z zakresu geologii czy też genezy powstania Gór Świętokrzyskich.

Muzeum Mineralów i Skamieniałości
ul. Kielecka 20, Św. Katarzyna, 26-010 Bodzentyn
tel. 041 311 21 16, 0501 282 697
www.swkatarzyna-muzeum.pl
czynne poniedziałek-sobota 9.00-19.00, niedziela 10.00-19.00

Jaskinia Raj - Rezerwat.

W niewielkiej odległości od stolicy województwa – Kielc w 1963 r., odkryto najpiękniejszą w Polsce jaskinię, która dzięki bogactwu i różnorodności podziemnego świata otrzymała nazwę „Raj”.

Obecnie udostępniona zwiedzającym trasa długości ok. 180 m prowadzi szeregiem bajkowych korytarzy, komór i sal ukazując prawdziwe cuda przyrody nieożywionej. Wspaniałą szatę naciekową tworzą stalaktyty, stalagmity, stalagnaty (kolumny naciekowe), draperie, misy i będące wielką rzadkością pizoidy. W najpiękniejszej z sal zwanej „Stalaktytowa” z tylko 1 m stropu wyrasta prawie 200 sztuk stalaktytów. W ciągu roku w jaskini panuje stała temperatura ok. 9°C stąd w okresie letnim warto ze sobą zabrać cieplejszą odzież.

W jaskini Raj odkryto cenne znaleziska archeologiczne, np. odnaleziono w osadach dennych (namulisku) szczątki kostne zwierząt, m.in. mamuta, nosorożca włochatego, niedźwiedzia jaskiniowego oraz narzędzia wykonane z krzemienia i kamieni. Znaleziska te świadczą o tym, że 50 000 - 40 000 lat p.n.e. jaskinia była dwukrotnie zasiedlana przez neandertalczków i jest to jedno z najdalej na północ występujących stanowisk środkowego paleolitu w Europie.

Jaskinia „Raj”
26-060 Chęciny
rezerwacja: tel./ fax. 041 346 55 18
www.jaskiniaraj.pl
czynne: 15. I – 15. XI wtorek-niedziela w godz. 10.00-17.00

Góra Miedzianka - Rezerwat.

Ochroną objęto tu wydłużony masyw Góry Miedzianki stanowiącej najbardziej na półn.-zach. wysunięte wzniesienie Pasma Chęcińskiego Gór Świętokrzyskich. Wzniesienie ma trzy wierzchołki połączone malowniczym grzbieciem skalnym. W granicach rezerwatu znalazły się także dwa nieczynne kamieniołomy oraz teren dawnej kopalni miedzi, czynnej tu od XIV w. Pozostałością kopalni jest główna sztolnia „Zofia” przebijająca cały masyw wzgórz oraz szyb eksploatacyjny „Antoni”, a także wiele drobnych szybków, szczelin, zapadlisk i hałd. Na terenie rezerwatu występują zjawiska krasowe, w wyniku których utworzył się

system jaskiń. Skały oraz nasłonecznione zbocza Miedzianki porasta zespół ciepłolubnych zarośli z udziałem m.in. irgi zwyczajnej, jałowca i róż. W licznych miejscach rozwijają się płaty muraw kserotermicznych. Jaskinie oraz stare sztolnie i wyrobiska w rezerwacie stanowią doskonałe schronienie dla nietoperzy: mrocza późnego, nocka wąsatka, rudego, Natterera, i dużego. Dojście do rezerwatu żółtym szlakiem pieszym.

Zarząd Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych
ul. Łódzka 244, 25-655 Kielce,
tel./fax. 041 345 58 80
www.pk.kielce.pl

Chelosiowa Jama - Rezerwat - wraz z Jaskinią Jaworzniową w Górach Świętokrzyskich i dziesiątą, co do wielkości w kraju jaskinię o długości 3670 m, przy deniwelacji 61 m. W ścianach korytarzy jaskiniowych obserwować można: owalne pustki wypełnione kalcym różanką, duże kawerny, szczeliny krasowe oraz kominki. Charakterystyczną cechą Chelosiowej są gwałtowne zmiany jej budowy np. przechodzenie pustek zapadliskowych w korytarze typowo krasowe, nagłe zmiany wielkości pustek. W granicach rezerwatu znajdują się również dwa nieczynne kamieniołomy wglębno-stokowe oraz m.in. szczytowa część wzniesienia Góra Kopaczowa zbudowana z gruboławicowych wapieni dewońskich. Rezerwat położony jest na obszarze Chęcińskiego-Kieleckiego Parku Krajobrazowego i stanowi jeden z przystanków geologicznej ścieżki dydaktycznej.

Zarząd Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych
ul. Łódzka 244, 25-655 Kielce,
tel./fax. 041 345 58 80
www.pk.kielce.pl

Gmina Sitkówka-Nowiny uznawana jest za raj dla geologów, turystów i miłośników przyrody nieożywionej oraz kolekcjonerów minerałów i skamieniałości. Napotkać tu można zarówno liczne odsłonięcia geologiczne, stare wyrobiska jak i czynne zakłady górnicze wędrując m.in. specjalnie wyznaczoną ścieżką przyrodniczą.

„Góra Żakowa” - rezerwat geologiczny, w którym ochroną objęto środkową część zalesionego grzbietu Pasma Zelejowskiego. W wielu miejscach wzdłuż grzbietu i na stokach wzniesień odsłaniają się skały wapienne z żyłkami kalcytu, z okresu dewonu, permu i karbonu, przybierające formę urwisk, ambon, progów i bloków skalnych o wysokości do 3 m. Znajdują się tu także liczne ślady eksploatacji „marmurów” oraz rud metali, w postaci m.in. szybków i zapadlisk. Przez teren rezerwatu przebiega fragment trasy przyrodniczej ścieżki dydaktycznej „Chęciny-Jaskinia Piekło - Szewce”.

Urząd Gminy Sitkówka-Nowiny
ul. Białe Zagłębie 25, 26-052 Sitkówka-Nowiny
tel. 041 347 50 00
www.nowiny.com.pl

Gagaty Sołtykowskie

Rezerwat położony na obszarze gminy Stąporków utworzony został w 1997 r. w celu ochrony odsłonięć skał dolnojurańskich zawierających ważne okazy mineralogiczne, paleontologiczne a także różne formy syderytu. Jego obszar obejmuje byłą kopalnię odkrywkową glin ceramicznych wykorzystywanych w przeszłości do wyrobu cegły. Sama nazwa rezerwatu pochodzi od występującej tu rzadkiej bitumicznej odmiany węgla brunatnego tzw. gagatu o silnym połysku, który służył m.in. do wyrobu biżuterii.

Gołoborze na górze Szczytniak, fot. Paweł Pierściński

Jaskinia Raj, fot. Paweł Pierściński

Góra Miedzianka k. Chęciny, fot. Paweł Pierściński

Rezerwat Chelosiowa Jama, fot. A. Kasza

Kamieniołom Bolechowice, fot. Archiwum Urzędu Gminy Sitkówka - Nowiny

W Gagatach Sołtykowskich odkryto słynne tropy dinozaurów m.in. dilofozaura czy zauropoda, utrwalone na powierzchni piaskowca. Zostały one zabezpieczone ksylianowym impregnatem do skał i można je zobaczyć pod specjalnie zbudowaną drewnianą wiatą.

Punkt Informacji Turystycznej
Oddział PTTK w Końskich
ul. Zamkowa 7, 26-200 Końskie
tel. 041 372 31 70
www.pttkkonskie.pl
www.staporkow.pl

Skałki Piekło pod Nieklaniem. Miejsc o wyraźnie diabelskich i piekielnych nazwach w województwie świętokrzyskim jest znacznie więcej niż tych „rajskich”. Jednym z najlepszych na to przykładów jest rezerwat przyrody nieożywionej „Skałki Piekło pod Nieklaniem” położony w lasach w gminie Stąporków. Utworzony został w 1959 roku i ma na celu ochronę osobliwych form skał piaskowcowych, powstałych przez erozję wietrzną. Skałki ciągną

Dawno temu, wśród tych skał, za karę, z rozkazu samego Lucyfera pokutowały świętokrzyskie diabły. A ponieważ pokuta nie była zbyt ciężka, nocą odbywały się tu szatańskie harce: diabły odwalały kamienie i wdrapywały się na skały, które potem świeciły piekielnym blaskiem. Stąd chyba skałki pod Nieklaniem zyskały swą piekielną nazwę...

się na długości około 1 km przybierając różnorodne kształty: grzybów, gzymsów, kominów, kazalnicy itp. Miejscami ich wysokość dochodzi nawet do 8 metrów. Skałki znajdują się przy pieszym niebieskim szlaku turystycznym Kuźniaki – Sielpia – Końskie – Pogorzałe oraz czarnym z Wólki Plebańskiej (7 km)

Jaskinia Zbójcka
W okolicach Łagowa zlokalizowana jest inna ze znanych świętokrzyskich jaskiń a mianowicie Jaskinia Zbójcka. Wejście do niej znajduje się na wschodnim zboczu wąwozu Dule ok. 20 m od jego dna. Jest to wapienna jaskinia krasowa o łącznej długości korytarzy ponad 170 m, z czego tylko 25 m udostępniono dla turystów. Jej wnętrza nie jest tak bogate jak w słynnej Jaskini Raj jednakże i tu, w Sali Naciekowej zobaczyć można stalaktyty, półtorametrowe stalagmity, kolumny i polewy naciekowe. Jaskinię zamieszkują pająki i drobne owady bezskrzydłowe a także dwa gatunki nietoperzy: nocek rudy oraz duży.

Jaskinia Zbójcka swą sławę zawdzięcza zbójowi Madejowi, który miał w niej przechowywać swe łupy a sam powróciwszy ze zbójckiej roboty w pieczarze odpoczynku szukał. Dzisiaj wycieczki zainteresowane losami zbója mogą wybrać się na „Wyprawę Tropem Zbója Madeja” – przyrodniczą ścieżką dydaktyczną na trasie „Łagów – Dolina Łagowicy – Wąwóz Dule – Jaskinia Zbójcka” (dl. 5,5 km).

Fundacja Rozwoju Wsi Świętokrzyskiej
ul. Słupska 3, 26-025 Łagów
tel. 041 307 49 38
www.frws.pl

Nadnidziański Park Krajobrazowy i jego rezerwat
Obejmuje środkowy i dolny fragment Doliny Nidy, Niekę Solecką i północno - zachodnią część Garbu Pińczowskiego. Park ten utworzono dla zachowania i ochrony walorów przyrodniczych związanych między innymi z powierzchniowym występowaniem serii gipsowej, tworzącej unikatowy zespół zjawisk i form krasu gipsowego. Teren parku charakteryzuje się dużym zróżnicowaniem siedlisk - począwszy od skrajnie suchych, aż po bagienne i wodne. Najbardziej charakterystyczne są skały gipsowe zbudowane z ustawionych pionowo, zrosniętych kryształów gipsu potocznie nazywanych „jaskółczymi ogonami”. Wielkość ich dochodzi miejscami (w rezerwacie „Prześlin” oraz w Chotlu Czerwonym) do 3,5m i należą one do jednych z największych kryształów gipsu na świecie. Ponadto jednym z najważniejszych elementów krajobrazu parku jest dolina rzeki Nidy - z licznymi meandrami i starorzeczami, stanowiąca ważny korytarz ekologiczny oraz ostoję ptactwa wodno - błotnego.

Rezerwat „Skorocicie” - należy do najpiękniejszych i najbogatszych w formy krasowe rezerwatów Ponidzia i chroni unikatową dolinę krasową o długości 850 m i szerokości do 80 m wciętą na głębokość kilkunastu metrów w skały gipsowe. Dolina charakteryzuje się występowaniem wielu form krasu gipsowego takich jak: jaskinie, mosty skalne, wywierzyska, ostańce, schroniska i lejki. Wąwóz podzielony jest na dwie części rygłem skalnym zwanym Wysoką Drogą. Tutaj znajduje się również największa na obszarze krasu gipsowego w Polsce jaskinia zwana „Jaskinią Skorocicką” (długość 352 m, deniwelacja 5 m, rozciągłość horyzontalna 200 m). Najciekawsza jest Jaskinia Dzwonów, ze względu na kopulasty strop - łatwa do zobaczenia. Strone zbocza wąwozu porasta roślinność kserotermiczna z udziałem zbiorowisk stepu ostnicowego, stepu łąkowego i muraw kserotermicznych. Rezerwat leży przy niebieskim szlaku pieszym Pińczów - Wiślica.

Rezerwat „Krzyżanowice” obejmuje zachodnią część wzniesienia tworzącego w krajobrazie wyraźną wyniosłość o względnej wysokości 30-40 m, zbudowaną głównie z gipsów i margli. Na wierzchołku obserwować można liczne niewielkie zagłębienia, stanowiące leje i zapadiska krasowe rozwijające się w gipsach. Rezerwat utworzony został dla ochrony kserotermicznych muraw. We florze rezerwatu na uwagę zasługują m. in.: ostnice włosowata i Jana, stulisz miotłowy, miłek wiosenny, ostrołódka kosmata, ozota zwyczajna, dziewięcił bezłodygowy, len włochaty, zawilec wielkokwiatowy. W murawach żyją liczne gatunki rzadkich owadów, m.in. cykady, pajęczaki i ślimaki. Rezerwat „Krzyżanowice” położony jest w pobliżu wsi o tej samej nazwie.

Zarząd Świętokrzyskich i Nadnidziańskich Parków Krajobrazowych
ul. Łódzka 244, 25-655 Kielce,
tel./fax. 041 345 58 80
www.pk.kielce.pl

Centrum Informacji Turystycznej Ponidzia
ul. Piłsudskiego 2, 28-400 Pińczów
tel./fax. 041 357 24 72 tel. 041 357 54 04
www.muzeumitpinczow.eu

Rezerwat Skorocicie, fot. A. Drzewiecka

Muzeum i Rezerwat Archeologiczno – Przyrodniczy w Krzemionkach

Krzemionki, zwane Opatowskimi to kompleks dawnych kopalń koło Ostrowca Św. gdzie wydobywano krzemień - podstawowy surowiec do produkcji narzędzi. Kopalnie te eksploatowane były w okresie od ok. 3900-1600 l. p.n.e. przez różne ludy, które pozostawiły po sobie świadectwa materialne określane przez archeologów mianem kultur: pucharów lejkowatych, amfor kulistych i mierzanowickiej. Na terenie rezerwatu znajdują się dwie podziemne trasy turystyczne oraz odtworzona wioska neolityczna sprzed 5000 lat, w której odbywają się warsztaty archeologiczne. Od połowy października 2008 roku na terenie rezerwatu „Krzemionki” można oglądać nowo udostępnioną kopalnię niszową oraz przejść łączącym pawilony naszybowe pomostem widokowym (z góry doskonale widoczny krajobraz nakopalniany, leje poszybowe i warpie z rosnącymi na nich chronionymi gatunkami roślin).

Krzemień pasiasty, fot. Paweł Pierściński

Krzemień pasiasty – „kamień optymizmu” – niezwykle rzadki rodzaj krzemienia występujący wyłącznie w pn-wsch. części województwa świętokrzyskiego (głównie rez. „Krzemionki Opatowskie”). Jest to jedyny znany kamień, który swoim usłojeniem przypomina wzburzoną wodę a jego składnikami są opal i chalcedon. Wykorzystywany jako kamień jubilerski przez Cezarego Łutowicza stanowi doskonale tworzywo do produkcji pięknej i unikatowej biżuterii.

Cezary Łutowicz – Galeria Autorska
Pl. Poniatowskiego 4, 27-600 Sandomierz
tel. 015 832 32 97
www.krzemien-sandomierz.pl

Muzeum i Rezerwat Archeologiczno – Przyrodniczy
Krzemionki k. Ostrowca Św., 27-400 Ostrowiec Świętokrzyski
tel./fax. 041 262 09 78
czynne: 1. V - 30 IX pon. – pt. 9.00–18.00, sob. 9.00 –17.00, niedz. i święta 11.00-17.00, VII i VIII sob.-niedz. 11.00-19.00, IV i X pon. – sob. 9.00-16.00, niedz. i święta 11.00-16.00, 1.XI-31.III pon.-sob. 9.00-15.00, niedz. i święta 11.00-15.00
www.krzemionki.pl

Tekst: Sylwia Skuta

Wydawca: Regionalna Organizacja Turystyczna Województwa Świętokrzyskiego,
ul. Scieżkiennego 2, 25-033 Kielce, tel. 041 361 80 57
www.rot.swietokrzyskie.travel

Wydawnictwo współfinansowane z Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Świętokrzyskiego dla rozwoju województwa Świętokrzyskiego.

WOJEWÓDZTWO ŚWIĘTOKRZYSKIE

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI FUNDUSZ
ROZWOJU REGIONALNEGO

PERŁY ZIEMI
ŚWIĘTOKRZYSKIEJ

GEOLOGICZNE PERŁKI